

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 200

HAK DİNİ ve HALK DİNİ

Doç. Dr. Cevdet Kılıç

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj / Kapak
CİNAS GRAFİK
Baskı / Cilt

SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Caddesi Kültür Çarşısı No:7 / 101-102
İskitler - Ankara Tel: 0 312. 341 00 02
(Sertifika no: 14721)

1. Baskı: Haziran 2014

ISBN: 978-605-5482-72-5

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

Hak Dini
ve
Halk Dini

Vahyin Kültürel Dönüşüm Dinamiklerinin
Felsefî Temelleri

Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

Ankara 2014

Cevdet KILIÇ

Artvin/Şavşat/Demirci Köyünde doğdu (1971). İlk Tahsilini köyünde, Ortaokul ve Lise Tahsilini Rize’de (1980-1986) tamamladı. 1986 yılında intisab ettiği Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesinden 1991 yılında mezun oldu. Aynı yıl, AÜSBE’de İslâm felsefesi Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. “*Muhammed İkbal’de Felsefî ve Tasavvufî Kavramlar*” adlı teziyle 1994’de Yüksek Lisansını, yine aynı enstitünün aynı anabilim dalında “*Hak Dini ve Halk Dini*” teziyle 1998’de doktorasını tamamladı. 1992-1999 yılları arasında Ankara’nın çeşitli okullarında öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Bir süre MEB. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığında çalıştı.

1999’da Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim dalında öğretim üyesi oldu. 2010 yılında Doçent olduktan sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne atandı. Halen aynı bölümde bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır.

İslâm Felsefesi alanıyla ilgili yaptığı akademik çalışmaları ve çevirilerinin yanı sıra, Felsefe Tarihi, Ahlâk Felsefesi, Tasavvuf Felsefesi ve Osmanlı Düşüncesi üzerine yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca çalışma alanıyla ilgili radyo ve tv programlarına konuşmacı olarak katılmış, ulusal ve uluslararası panel, konferans ve sempozyumlarda tebliğler sunmuştur.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	9
ÖN SÖZ.....	11

GİRİŞ

DİN KAVRAMI ve BİR DİNE OLAN İHTİYACIN ÖNEMİ..	15
1. Dinin Tanımı.....	15
2. Din ve Fıtrat İlişkisi.....	20
3. Din ve Felsefe İlişkisi.....	24
4. Din ve Toplum İlişkisi.....	27

I. BÖLÜM

HAK DİNİ KAVRAMI.....	37
A. HAK DİN'İN KARAKTERİSTİĞİ.....	39
1. Evrensellik.....	39
2. Birlik (tevhit).....	40
3. Akla Hitab Etmesi.....	42
4. Kolaylık ve İtidal.....	42
B. HAK DİNİ'NİN ANLAŞILMASI BAĞLAMINDA BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK KUR'AN-I KERİM.....	44
1. Allah-İnsan Münasebeti.....	44
2. Kur'an-İnsan Münasebeti.....	47
C. HAK DİN'İN ANLAŞILMASINDA KUR'AN'IN ÖĞRETİM METOTLARI.....	51
1. Burhan Metodu.....	52
2. Cedel Metodu.....	54
3. İkna Metodu.....	57
D. KUR'AN'I HAKİKATLERİN ANLAŞILMASINDA KULLANILAN EDEBİ SANATLAR.....	60
1. Telmih.....	61
2. Teşbih.....	62
3. Mecaz.....	64
4. İsti'are.....	65

a. Kur'an-ı Kerim, Tanımlanırken Başvurulan İsti'are Sanatı	66
b. Allah'ın Varlığı Anlatılırken Kullanılan İsti'are Sanatı	66
c. İnanmayanları Tanımlayan İsti'areler	67
d. Dünya Hayatı Tarif Edilirken Kullanılan İsti'areler ..	67
e. Kıyameti Sahneleyen İsti'arelerin Kullanımı	68
f. Cennet ve Cehennem İsti'areleri	68
E. HAK DİNİN ANLAŞILMASINDA KUR'ÂNÎ METOD ..	69
1. İtikat (inanç) İle İlgili Metot	69
2. İbadet İle İlgili Metot	74
3. Muamelât (hukuk, iktisat, siyaset, ahlâk) İle İlgili Metot	77
F. VAHYİN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM ÇERÇEVESİNDE İNSAN VE KUR'AN	89
1. Kur'an'da İnsanın Yeri	89
2. İnsan Hayatında Kur'an'ın Yeri (Tarihi Arka Plan)	91
G. HAK DİNİN ANLAŞILMASI BAĞLAMINDA FİLOZOFLARIN YAKLAŞIMLARI	107
1- İhvân-ı Safâ	108
2. Fârâbî	109
3. İbn Sînâ	111
4. İbn Rüşd	114
5. İbn Tufeyl	116
H. HAK DİNİN ANLAŞILMASI BAĞLAMINDA MUTASAVVIFLARIN YAKLAŞIMLARI	124
1. Mutasavvıfların Bilgi kaynakları	127
2. Mutasavvıfların Kategorik Yaklaşımları	127
3. Mutasavvıflarda Dini Bilginin Sembolizmi	128
4. Mutasavvıflarda Dinin Kültürel Dönüşüm Dinamizmi ..	129
I. HAK DİNİNİN ANLAŞILMASI BAĞLAMINDA UMUM İNSANLARIN YAKLAŞIMLARI	134
1. Tarihi ve Kültürel Arka Plan	134
2. Kültürel Dönüşümün En Önemli Kaynağı Vaaz ve Kıssa Meclisleri	138

II. BÖLÜM

HALK DİNİ	147
A. VAHYİN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİ VE HALK DİNİ	147
1. Zihinsel Arkaplan	147
2. Halk Dininin Karakteristiği	153
B- HALK DİNİ'NİN KAYNAKLARI.....	156
1. Halk İnançları	156
a. Bid'atlar	157
1. <i>İtikat ile ilgili Bid'atlar</i>	159
2. <i>Amel İle İlgili Bid'atlar</i>	162
b. Hurafeler.....	164
1. <i>Uğursuzluk İnancı</i>	166
2. <i>Uğur İnancı</i>	168
3. <i>Nazar İnancı</i>	169
4. <i>Sihir ve Kehanet İnancı</i>	170
2. Sivil Toplum Kuruluşları	172
3. Dinî Yayınlar	177
4. Aile ve Çevre	180
C. HAK DİNİ VE HALK DİNİNİ ANLAMA VE ALGILAMADA KATEGORİK YAKLAŞIMLAR	184
1. Yüksek İslâm ve Halk İslâmı.....	188
2. Çevre ve Merkez (Kitabi İslâm ve Halk İslâm'ı).....	189
3. Elitist İslâm ve Popülist İslâm	189
4. Siyasal İslâm (İslâm'ın Siyasallaştırılması) ve Kültürel İslâm	190
5. Hak Dini ve Halk Dini	192
SONUÇ	197
BİBLİYOGRAFYA	201
İNDEKS	213

KISALTMALAR

AÜDTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Age.,	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale.
ags.	Adı geçen Sayı
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
AÜİFYay.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
Bkz.	Bakınız.
Bsk.	Baskı.
C.	Cilt.
çev.	Çeviren.
Dön.	Dönem.
Düz.	Düzenleyen.
EÜİFD.	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.	Hicri.
haz.	Hazırlayan.
İA.	İslâm Ansiklopedisi.
İÜEF.yay.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Krş.	Karşılaştırın
M.	Milâdi.
nşr.	Neşreden.
s.	Sayfa.
sa.	Sayı.
sad.	Sadeleştiren.
TBMMD.	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TDVİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
thk.	Tahkik eden.
TKHV.	Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.
vd.	Ve Devamı.
vs.	Vesaire

ÖN SÖZ

Bir dini din yapan olmazsa olmazları arasında, kutsal bir metni ve o metnin tebliğcisi olması gerekir. Eğer bir din, Hak Din ise ve onun peygamberi de son peygamber, kitabı da vahyedildiği günden bugüne tek bir noktası bile değişmeden gelmişse bu, hak din demeyi hak etmiş bir dindir. Dinin vahyedildiği günden bu yana, tebliğ eden peygamberi dünyasını değiştirdikten sonra ortaya çıkan uygulamalar, vahyin anlama ve algılamaların toplumdan topluma değişiklik arz eden insanlara yansıma biçimleri ve çevremde gördüğüm insanların ve benim, din adına yaptığımız çeşitli uygulamalar, sürekli bir şekilde zihnimi meşgul etmiştir. Çünkü ailemden yakın çevreme kadar herkes, din adına çeşitli bilgilere ve inançlara sahip olup hayatına bunlarla yön vermekteydi. Acaba gerçekten, yaşanan dini hayatın ne kadarı Kur'ân'a uymakta ne kadarı uymamaktaydı. Din neydi ve gerçekten din adına yaptığımız uygulamalar hak din diye bildiğimiz İslâm'a ne kadar uygundu. Bu soruyu acaba benim gibi herkes kendi kendine sormuş muydu? Hak Din ne diyor, halk neler yapıyordu? Hak Dinin ölçüsü neydi? Bu ölçüyü metodolojik olarak sunan ve ortaya koyanların, bu ortaya koydukları gerçekten dinin kendisi miydi? Yoksa kendi görüş ve düşüncelerinden mi ibaretti? Hak din nedir? Ve Hak dinin anlaşılması ve kaynak olması bakımından ilk sırada yer alan Kur'ân-ı Kerim'den ve sahih sünnet diye bilinen hadisler ne kadar anlaşılmakta ve kültürel yansımaları halkın algılamaları ne kadar hak dine uymaktaydı.

İşte bu sorularla yola çıkarak yaptığım bu çalışma, din anlayışımın netleşmesine, bazı inanç ve düşüncelerimin değişmesine ve bazılarının da sağlam bir zemine oturmasına katkıda bulunmuştur.

Çalışmalarımı derinleştirdikçe, halkın din diye yaşadığı veya dini kaale almadan yaşadıkları hayatın sebep ve sonuçlarını daha iyi anlamaya başladım. Tıpkı, İbn Tufeyl'in *Hay bin Yakzan* adlı felsefi romanındaki, *Salaman*'ın ülkesinin insanların dünyaya meyilleri ve Allah'a karşı olan görevlerini unut-

maları gibi bir durumun günümüz için de söz konusu olması yaptıkları uygulamaların Hak Din’den uzak bir noktada bulunmaları veya lakayt durmaları *Salaman’ın* ülkesinin bir benzerini günümüz din ve düşünce dünyasına yansıttığı izlenimi uyandırmaktadır.

Çalışmama, *Hak Dini Ve Halk Dini* ismini, muhterem hocam Hayrani Altıntaş Bey vermiştir. Pek çok kimse isim ile muhteva arasında ilk etapta bir bağ kurmakta zorlanmaktaydı. Ancak, muhtevası hakkında verdiğim bir kaç cümlelik bilgi, çalışmam hakkında ilgi uyandırmaktaydı. Özellikle, vahyin verilerinin anlaşılması ve insanların düşünce ve hayatlarına yansımaları hususunda Kur’ânî bakış açısından hareketle felsefî bir değerlendirme yapmaya çalışmamız, araştırmamızı daha da güncelleştirmekte ve önemini artırmaktadır.

Çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın *giriş* bölümünde *Din Kavramı* üzerinde durduk. Gerek yabancı ve gerekse yerli kaynaklardan hareketle din ve insan, din ve felsefe, din ve toplum ilişkilerini ele aldık. Ayrıca din ve toplum ilişkilerinde tarihi bir çizgiyi izleyerek günümüze gelinceye kadar geçen süre içinde meydana gelen, olumlu ve olumsuz yöndeki gelişme ve değişimi ele almaya çalıştık.

I. Bölümde, çalışmamızı *Hak Din’inin kaynaklarından* birinci sırada yer alan, Kur’an-ı Kerim, üzerinde yoğunlaştırdık. Çünkü ileride çerçevesini çizecek olduğumuz ve bizzat Kur’an-ı Kerim’in ifadesiyle “*Dinu’l-Hak*” kavramıyla karşılanan Hak Din’in yazılı kaynağı olarak, günümüze kadar hiç bir değişikliğe uğramadan gelen Kur’ân-ı Kerim, bu özelliği ile bize hak dinin tek ve yegâne kaynağı olma özelliğini gözler önüne sermektedir. Bu nedenle, bu bölümde insan ve Allah arasındaki iletişime temas ettik. Bu iletişimde İnsandan Allah’a ve Allah’tan İnsana olmak üzere iki türlü iletişimin varlığını ortaya koyduk. Allah’tan insana olan iletişimde vahyin önemi üzerinde durduk.

Vahiy anlaşıldığı dönemlerde, üç asır gibi kısa bir sürede müntesiplerini her alanda çok ileri bir noktaya taşımıştı. Halbuki bundan sonraki dönemlerde insanlar, vahyi daha iyi anlamaları ve oluşturdukları medeniyeti daha da ileri taşımaları gerekirken, vahiy ile aralarında örülen çeşitli engellerden dolayı bunu gerçekleştirememişlerdir. Bugün ise, bir başka farklı noktada problem yaşanmaktadır. O da, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması ve insanların hayatlarında yer etmesi hususudur.

Biz de, bu bölümde Kur'ân-ı Kerim'in, anlaşılması hususunda bizzat Kur'ân-ı Kerim'in öğretim metotlarından *Burhan*, *Cedel*, ve *İkna* metodu üzerinde durduk. Anlaşılması güç ve herkes tarafından anlaşılması mümkün olmayan müteşabihlerin anlaşılması için kullandığı edebi sanatlardan *Telmih*, *Teşbih*, *İma* ve *İstiare* sanatlarını ortaya koyarak Kur'ân-ı Kerim'den misaller verdik.

Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında Kur'ân'i metodları ele alarak *İtikad*, *İbadet* ve *Muamelâtla* alakalı Kur'ân'i metodları inceledik.

Özellikle filozofların ve mutasavvıfların halkın dini algılamalarındaki yaklaşımları günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Aynı zamanda, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması konusunda ortaya attıkları fikirler, insanların dini anlayış ve yaşayışlarında çeşitli seviyelerde olduklarını vurgulamışlardır. Bu nedenle her seviyedeki insanın Kur'ân-ı Kerim'in bütün ifadelerini aynı seviyede anlayamayacağını, bu nedenle anlaşılması için Kur'ân-ı Kerim'den hareketle çeşitli öğretim metotlarını ortaya koymuşlardır.

Hak Din'in kaynağı, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması ve insanların anlamaları konusunda filozofların yaklaşımlarını ele almaya çalıştık. Özellikle bir kısım sem'iyatların sembolik ifadeler olduğu hususundaki filozofların yaklaşımlarını ve bunun da dinin verilerinin anlaşılması hususundaki önemini anlatan filozoflardan *İhvân-ı Safâ*, *Fârâbi*, *İbn Sînâ*, *İbn Rüşd* ve *İbn Tufeyl*'in fikirlerini ortaya koymaya çalıştık. Özellikle *İbn Tufeyl*'in felsefî romanından çıkardığımız sonuçlar, tezimizde ulaşmaya çalıştığımız sonuçlara ışık tutması açısından önem arz

etmektedir. Ayrıca, mutasavvıfların ve umum insanların değerlendirmelerini bu bölümde ele aldık.

II. Bölümde, Hak Dini kavramı üzerinde durarak, hak dini hak din yapan genel karakteristik yapısını anlatmaya çalıştık. Öncelikle, hak dinin evrenselliği, tevhid inancı, hak dinin akla hitab etmesi, kolaylık ve itidal özelliğine sahip olması, gibi unsurlarını aktarmaya çalıştık.

Yine bu bölümde Hak Dini anlamada yerli ve yabancı ilim ve fikir adamlarının günümüzdeki kategorik yaklaşımlarının bir değerlendirmesini yaptık. Biz de bu alanda yeni bir yaklaşımla farklı bir bakış açısı getirmeye çalıştık.

III. Bölümde, Halk Dini'nin tarihi gelişimi ve özelliklerini zikrettik. Halk dininin oluşmasında halk inançlarının, dini gruplaşmaların, dini yayınların, aile ve çevrenin etkisi üzerinde durduk. Her bölümde, çalışmamızı ilgilendiren yönüyle Hak Dini ile Halk Dini arasında mukayese yapmaya çalıştık.

Son olarak da, halkın hak dini sahasına çekilmesi hususunda yapılması gerekenler konusunda çeşitli konulara temas ettik. Öncelikle dikkatleri, insanların zihinlerinde yer etmiş bulunan çeşitli düşüncelerin ne derece Hak din kapsamında olduğu üzerinde çekmeye çalıştık. Bu nedenle halk arasında yaygın bulunan ve hak dine uygunluğu tartışmalı olan peygamber ve sünnet anlayışına değindik.

Çalışmam boyunca maddî ve manevî desteklerini gördüğüm hocalarım, dostlarıma ve yakınlarıma teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Gayret bizden Muvaffakiyet Allah'tan'dır.

Cevdet KILIÇ
Samsun 2014